

Velfærdsstat, mistillid og styrbarhed¹

Peter Nannestad, Institut for Statskundskab,
og Martin Paldam, Økonomisk Institut,
begge Aarhus Universitet

1. Indledning

Det er svært at styre et land, hvis vælgerne nærer for stor mistillid til regeringen. Denne artikel analyserer den grundlæggende hypotese, at *mistilliden til regeringens evner øges/ formindskes, når den økonomiske situation forværres/forbedres*. Dette er næsten den ansvarlighedshypotese, der ligger til grund for den omfattende litteratur om VP-funktioner (valg- og popularitetsfunktioner).² Under analysen er vi så stødt på et andet styrbarhedsproblem i velfærdsstaten. Vi finder nemlig, at vælgerne (mis)tillid til regeringens kompetence i højere grad påvirkes af deres personlige økonomi end af hensynet til samfundsøkonomien. Problemerne herved skal vi dog først diskutere i konklusionen.

1.1. Fremgangsmåde

Vi vil belyse vor problemstilling på to forskellige (men gensidigt supplerende) planer. (i) I afsnit 2 betragtes *makro tidsserie-planen*. Her analyseres udviklingen i den samlede mistillid over 27 kvartaler (1983:3 til 1991:1) i forhold til den økonomiske udvikling i samme tidsforløb. På dette plan har vi forholdsvis få variable, men data er dynamiske.

(ii) I afsnit 3 betragtes *mikro tværsnits-planen*. Her analyseres 1800 respondenter³ svar på en række spørgsmål om deres opfattelse af regeringens kompetence og udviklingen i deres egen og landets økonomi. På dette plan

har vi forholdsvis mange variable, men data indeholder kun et minimum af dynamik. Begge de to tilgange har store fordele og ulemper, men både fordele og ulemper er forskellige. Det er farligt at overføre resultater fra det ene plan til det andet.

Vi finder flg. sammenhæng: jo dårligere vælgerne føler, at den økonomiske situation er, desto større er sandsynligheden for, at de nærer mistillid til regeringens duelighed.

Der er nu to måder, hvorpå en sådan sammenhæng kan fortolkes. (i) Dem, der ser politisk adfærd som rationel (jf. Nannestad, 1993), vil hævde, at vælgerne laster regeringen for dårlige økonomiske forhold og derfor reagerer med mistillid. Den økonomiske situation fortolkes her som *årsag* til mistilliden til regeringens kompetence. (ii) Dem, der snarere ser politisk adfærd som social-psykologisk og historisk betinget, vil hævde, at vælgere, der af disse grunde nærer mistillid til regeringen, vil være tilbøjelige til at lade denne mistillid smitte af på *opfattelsen* af deres egen eller samfundets økonomiske situation. Her fås altså den modsatte kausalitet: mistilliden til regeringens duelighed er årsag til, hvordan vælgerne ser den økonomiske situation. Et eksempel på denne type fortolkning kan findes hos Borre (1989). Det er indlysende, at de to fortolkninger ikke behøver at være gensidigt udelukkende. Der kan udmærket være

tale om et gensidigt påvirkningsforhold mellem økonomisk situation og mistillid til regeringen. Men hvis den ene form for påvirkning er stærkere end den anden, vil man alligevel kunne tale om, at den ene fortolkning er *primær* i forhold til den anden.

En analyse på mikro-niveau vil normalt have meget vanskeligt ved at afgøre, hvilken fortolkning der er bedst. Anderledes er situationen på makro-niveau. For det første kan vi på makro-niveau analysere sammenhængen mellem omfanget af mistillid og makro-økonomiske størrelser som f.eks. arbejdsløshed eller inflation, er målt uafhængigt af individers vurdering.⁴ Individers mistillid til regeringen kan tænkes at farve deres opfattelse af deres egen og samfundets økonomiske situation, men ikke f.eks. de officielle arbejdsløshedstal eller udviklingen i pristallet. For det andet har vi i makroanalysen muligheden for at analysere tidsrækkefølgen mellem variablene, da data er dynamiske. Hvis ændringer i makro-økonomiske variable kommer forud for ændringer i omfanget af mistil-

liden til regeringen, kan denne mistillid åbenbart ikke være årsag til de makro-økonomiske udsving.

Makro-analysen kan kun vise, om der *eksisterer* en sammenhæng mellem omfanget af mistilliden og nogle nærmere bestemte sider af den makro-økonomiske udvikling. For at *forstå* sammenhængen må man vide, hvordan den ser ud på individ- eller mikro-plan. Fordelen ved analysen på mikro-plan er således dels, at vi kan inddrage langt flere observationer, og dels, at den tillader os at studere vælgeres adfærd på det plan, hvor beslutningerne træffes.

1.2. Vores mistillidsmål: mikro og makro

Vores data stammer fra analyseinstituttet Institut for Konjunkturanalyse (IFKA). De er indsamlet ved kvartalsvise telefoninterviews med 600 vælgere. IFKA har her simpelthen spurgt deres respondenter, om de nærer mistillid til regeringens duelighed. Der er brugt to forskellige spørgsmål, jf. afsnit 2.1. De to spørgsmål og vores kodning m.v. er opregnet i tabel 1.

Tabel 1. IFKAs to mistillidsspørgsmål og vores to variable: mikro, mis_i , og makro, MIS_i ,

Spørgsmålsformuleringen:	Periode	Svarmuligheder				
Gammel: Hvordan klarer den nuværende regering sig efter Deres mening?	fra 1983.4 til 1988.2 QD=1 ^{a)}	Meget Dårligt	Dårligt	Nogenlunde	Godt	
Ny: Har De tillid eller mistillid til, at den nuværende regering kan løse de opgaver, der trænger sig på?	fra 1988.3 til 1992.4 QD=0 ^{a)}	Stor mistillid	Mistillid	Hverken/eller	Tillid	Stor tillid
Mistillid mikro er mis_i ^{b)} Mistillid makro er $MIS_i = 100 \cdot M_i / (M_i + N_i)$ ^{b)}		mis_i kodes 1 antal M_i		mis_i kodes 0 antal N_i		

Note: Tidsangivelser er i årskvartal, så 1984.3 er tredje kvartal år 1984.

a) QD_t er en syntetisk *skift-variabel* (en dummyvariabel), der bruges i makromodellerne til at tage højde for niveauskiftet i serien p.g.a. den ændrede spørgsmålsformulering m.v. som diskuteret i afsnit 2.1.

b) Bemærk: i er et *personindeks* – det er relevant i mikroanalysen. t er et *tidsindeks*, der skifter hvert kvartal, så hvert prøvevalg har sit eget t – dette indeks er relevant i makroanalysen.

Mikro-variablen, mis_i , er altså 1 eller 0 afhængigt af, om vælgeren følger mistillid til regeringen eller tillid. Her ser vi på forskellen mellem personer, dvs., vi bruger et *personindeks* i . Her beregnes *sandsynligheder* (ved probitregressioner) for, at en person har mistillid ($mis_i = 1$), afhængigt af de svar han giver på forskellige spørgsmål. **Makro-variablen**, MIS_t , er en *procent*, der svinger omkring 30%. Den angiver hvor stor en andel af vælgerne ved prøvevalget, der har mistillid ($mis_i = 1$) til regeringen. Her er vælgerne lagt sammen til en *gennemsnitsvælger*. Til gengæld er der en variation i mistillidsprocenten (MIS_t) over tiden, så her bruges et *tidsindeks* t .

2. Makro: Hele samfundet

Før vi går i gang med at forklare vores mistillidsvariable er der det problem, at IFKA har skiftet spørgsmålsformulering. Det er ikke noget væsentligt problem for de konklusioner, vi er interesserede i, men det er alligevel værd at overveje.

2.1. Den ændrede spørgsmålsformulering

De to anvendte spørgsmål er opregnet i tabel 1. De forsøger begge at fange vælgerens opfattelse af regeringens kompetence som regering. Det gamle spørgsmål om dens evne »til at klare sig« må dog være betydeligt *bredere* end det nye spørgsmål »at løse de opgaver, der trænger sig på«. En regering kan nok i almindeligt omdømme »klare sig« nogenlunde, selv om den ikke får løst de grundlæggende problemer. Man må derfor forvente, at det nye spørgsmål »finder« mere mistillid end det gamle. Et blik på figur 1 bekræfter denne formodning.

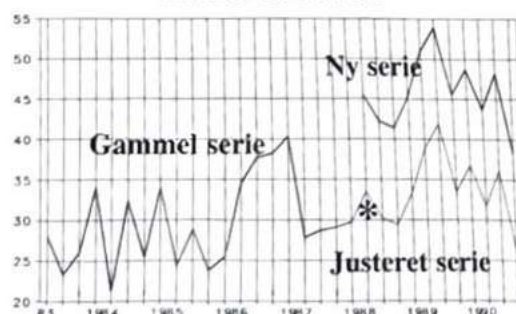
I 1988.2, hvor det gamle spørgsmål bruges sidste gang, bliver mistilliden 29,6%. I 1988.3, hvor det nye spørgsmål bruges første gang, er mistilliden 45,8%. Vi har altså et *spring* opad med 16,2 *procentpoint*. Dette er den største ændring fra ét kvartal til det næste i vores data. Derimod påvirkes størrel-

sen af de kvartalsvise udsving i omfanget af mistilliden tydeligvis ikke særlig meget af ændringen i spørgsmålsformuleringen: standardafvigelsen er 5.4 fra 1983.4 til 1988.2 under den gamle formulering mod 4.5 fra 1988.3 til 1991.1 under den nye. Det ser således ud til, at niveauforskydningen er langt den mest betydningsfulde konsekvens af ændringen af spørgsmålet.

En *alternativ* fortolkning af springet i niveauet for mistilliden til regeringens evner ligger imidlertid snublende nær. Ændringen i spørgsmålet falder sammen med *ændringen af Firkløver-regeringen til KVR-regeringen* efter valget i maj 1988. Det store spring opad i omfanget af mistilliden til regeringens kompetence kunne derfor også være udtryk for en markant mindre tillid til den nye regerings duelighed, sammenlignet med den gamle. Også en sådan fortolkning kan der findes støtte til.

Gallups måling af den politiske mistillid bruger et uændret spørgsmål, der er meget lig IFKAs gamle.⁵ Det viser for august 1988 en stigning på 12 *procentpoint* i forhold til januar 1988. Gallup har ingen ændring af spørgsmålsformuleringen; men der er næsten tre kvartaler mellem Gallups undersøgelser: 1988.1, 2 & 3. Selv om Gallup først registrerer væksten i mistilliden i 1988.3, dvs. et kvartal efter regeringsomdannelsen, kan den meget vel være indtrådt mellem 1988.1 og 1988.2 ligesom vores spring.

Figur 1. Vores mistillidsserie fra 1983.3 til 1991.3

Det afgørende er imidlertid, at *uanset* om mistillidsskiftet skyldes ændringen af spørgsmålet eller regeringen, er dette støj i forhold til de sammenhænge, vi analyserer. Denne støj er det vigtigt at tage ud af data. Vi har derfor indlagt en særlig *niveauskiftvariabel* QD_t , som defineres i tabel 1. QD_t tager højde for effekterne af både *det ændrede spørgsmål og den ændrede regering i vores makromodeller*. Det viser sig, at denne variabel får værdier, der ligger rimeligt stabilt omkring 12-13% i alle vores estimater. Vi har indlagt et niveauskift på 12% på figur 1 i den justerede mistillidsserie.

2.2. Udvikling over tid

Udviklingen i omfanget af mistilliden til regeringens kompetence over tid siden 1983.3 er vist i figur 1. Det ses, at der ikke er nogen klar trend i udviklingen i omfanget af mistilliden til regeringen inden for den her betragtede periode, når der tages hensyn til bruddet i dataserien i 1988.3. For den første delperiode (1983.3 til 1988.2) er der ganske vist noget, der ligner en voksende trend i vore data, men når der også tages hensyn til stikprøveusikkerheden, bliver tendensen usikker. I den anden delperiode (1988.3 til 1991.1) er der en svag udvikling den modsatte vej. Alt i alt er der ikke nogen klar tendens.⁶ Udviklingen over tid i IFKAs mistillidsserie kan da opsummeres således:

- (i) Før 1986 er serien trendløs. Så er der en boble fra først i 1986 til midt i 1987, hvorefter tallene er tilbage på deres gamle niveau.
- (ii) Der er ingen klar trend efter sommeren 1988, men en boble i 1989.
- (iii) Der er et niveauskifte i 1988.3, hvis fortolkning er usikker, fordi både spørgsmålsformuleringen og regeringen er skiftet.

Det er altså ikke sådan, at omfanget af mistilliden til de forskellige Schlüter-regeringers

kompetence voksede kontinuerligt med tiden, skønt mange undersøgelser fra mange lande viser, at en regerings popularitet har en indbygget tendens til at falde over tid, jf. Paldam (1986). Vore data viser, at dette ikke nødvendigvis behøver at være udtryk for, at folk synes, at regeringen med tiden bliver dårligere til at klare sine opgaver (jf. her teorien i Paldam & Skott, 1994).

2.3. Makro grundmodellen

Nu er det imidlertid én ting, at man, når man betragter udviklingen over tid, kan påpege en tilsyneladende sammenhæng mellem særlig markante udsving i omfanget af mistilliden til regeringens kompetence og den politisk-økonomiske situation. Noget andet er, om der eksisterer en *systematisk* og nogenlunde *stabil* sammenhæng mellem udviklingen i mistilliden til regeringen og udviklingen i makroøkonomien over hele perioden. Vi har derfor opstillet en model og analyseret den statistisk.

Udgangspunktet er de tre store ubalancer, der har præget den danske økonomi igennem det meste af den her betragtede periode, nemlig arbejdsløsheden, inflationen og underskuddet på betalingsbalancen. Ikke alene er disse tre størrelser naturligvis centrale for vurderingen af hele den makro-økonomiske situation – den erklærede målsætning for den borgerlige regerings »genopretningspolitik« har også hele tiden været at få forbedret betalingsbalancen og bragt inflation og arbejdsløshed ned. Det er derfor nærliggende at forestille sig, at hvis vurderingen af regeringens kompetence påvirkes af den makro-økonomiske udvikling, vil den ikke mindst være påvirket af udviklingen i netop disse tre størrelser.

Som udtryk for inflationen anvendes *stigningen* i forbrugerprisindexet, CPI_t , omregnet til procentuelle prisstigninger (i forhold til samme måned året før). Betalingsbalanceudviklingen udtrykkes ved udviklingen på be-

Tabel 2. Makro grundmodellen, inklusive et par varianter og alle variabeldefinitioner

$$MIS_t = b_0 + b_1 MIS_{t-1} + b_2 QD_t + b_3 \Delta CPI_{t-1} + b_4 \Delta U_{t-1} + b_5 \Delta BB_{t-1} + e_t$$

Varianter:^{a)} $b_3 \Delta WR_{t-1}$ $b_4 \Delta U^*_{t-1}$

t indeks for tiden, dvs. t-1 er variabelen i kvartalet før.

b seks koefficienter, der estimeres. b_0 kaldes konstanten, b_1 kaldes tilpasningskoefficienten.

Δ operator for ændring af variabel, dvs. $\Delta x_t = x_t - x_{t-1}$.

θ operator for tendens af variabel, dvs. $\theta x_t = 1$, hvis $x_t > x_{t-1}$, og $\theta x_t = 0$, hvis $x_t \leq x_{t-1}$.

MIS_t makro-mistilliden, defineret i tabel 1, som procent af vælgerne med mistillid.

QD_t niveauskift-variable. Er 1 fra 1983.4 til 1988.2 og 0 siden, se figur 1.

CPI_t inflationen, målt ved stigningen i pristallet. Udskiftes evt. med:

WR_t reallønnen. Gnn. timeløn incl. tillæg for arbejdere i industri, håndværk m.v., divideret med CPI_t

U_t arbejdsløshedsprocenten. Officielt tal fra DS.

U^*_t prøvevalgets arbejdsløshedsprocent, målt som andelen, der svarer »ja« til SP5, jf. tabel 6.

BB_t betalingsbalancen. Løbende poster i mia kr.

e_t modellens residualer, dvs. det uforklarede restled.

Note: De økonomiske variable er sæsonrensede.

- a. I modelvarianterne udskiftes de variable, der står i den nederste linie med variabelen lige ovenfor. ΔU_t udskiftes med ΔU^* , allerede i tabel 3. ΔCPI_t udskiftes med ΔWR_t i tabel 5.

talingsbalancens løbende poster, BB_t , i løbende priser.

Med hensyn til arbejdsløsheden har vi to forskellige sæt målinger til rådighed. Det ene er den officielle arbejdsløshedsstatistik, baseret på dagpengeudbetalingerne omregnet til heltidsledige, U_t . Det andet er baseret på data fra IFKAs kvartalsvise opinionsanalyser, hvori vælgerne bl.a. også er blevet spurgt, om de, eller nogen anden person i deres husstand, i løbet af de sidste tre måneder har modtaget arbejdsløshedsdagpenge i 14 dage eller mere (se SP5 i Tabel 6 for den nøjagtige formulering). Dette mål registrerer således ikke den kortvarige ledighed i forbindelse med for eksempel stillingsskifte, dårligt vejr eller forbigående råvaremangel. Andelen af vælgere, der svarer bekræftende på spørgsmålet, giver os en alternativ arbejdsløshedsprocent, U^*_t .

Man finder normalt, at folk reagerer på *ændringer* i de makro-økonomiske variables niveau snarere end på niveauerne. Dette fortolkes som en påvisning af, at folk hurtigt vænner sig til niveauerne (f.eks. for inflationen) og indretter deres adfærd derefter. Først når niveauet ændrer sig, afføder dette en reaktion med hensyn til vurderingen af regeringens evne til at styre økonomien. Derfor opereres i det følgende med kvartalsvise ændringer i inflationen, betalingsbalanceunderskuddet og arbejdsløshedsprocenten i forhold til nærmeste forudgående kvartal.

Et andet væsentligt spørgsmål vedrører tidsrækkefølgen mellem vore variable. Hvis udviklingen på en eller flere af de makro-økonomiske variable påvirker vurderingen af regeringens kompetence, må en ændring i en sådan variabel indlysende nok komme forud i tid for en ændring i omfanget af mistilliden til regeringen. Men hvor stor en tidsforskyd-

ning mellem årsag og virkning er det rimeligt at regne med?

De fleste empiriske resultater på området peger her i retning af, at vælgerne er temmelig *myopiske* (nærsynede): enten husker de ikke ret langt tilbage, eller også er de tilbøjelige til at tilgive (eller at holde op med at honorere) forholdsvist hurtigt. Dette er et af de mest stabile empiriske resultater i hele VP-litteraturen. Oftest har det vist sig, at en ændring i en makro-økonomisk variabel har sin mest betydningsfulde politiske effekt i det efterfølgende kvartal, hvorefter effekten hurtigt forsvinder. I sidste instans er bestemmelsen af den korrekte eller mest sandsynlige tidsforskydning naturligvis et empirisk spørgsmål, som må afgøres ved at prøve sig frem med tidsforskydninger af forskellig længde (eventuelt tidsforskydninger af forskellig længde på

forskellige variable). I vort tilfælde viser det sig, at den optimale tidsforskydning faktisk er ét kvartal.

Den forventede sammenhæng mellem omfanget af mistilliden til regeringen i et givet kvartal og de tre makro-økonomiske variable kan herefter stilles op i form af den model, der er opstillet i tabel 2. Ved hjælp af denne model kan vi på grundlag af vore data skønne over, hvor stærkt en ændring i hver af de tre makroøkonomiske variable slår igennem i en ændring i omfanget af mistilliden til regeringen.

2.4. To estimater af makro-grundmodellen

Beregningerne er fremlagt i tabel 3. Da vi har to forskellige mål på arbejdsløsheden, får vi to versioner af modellen. Version I anvender de officielle arbejdsløshedsdata, U_t . Version II anvender det beregnede IFKA-mål, U^*_t .

Tabel 3. Estimer af grundmodellen, jf. tabel 2

$$MIS_t = b_0 + b_1 MIS_{t-1} + b_2 QD + b_3 \Delta CPI_{t-1} + \text{enten } b_4 \Delta U_{t-1} \text{ eller } b_4 \Delta U^*_{t-1} + b_5 \Delta BB_{t-1} + e_t$$

OLS-estimat, variable Der er 27 observationer	Version I: officiel arbejdsløshed			Version II: IFKAs arbejdsløshed		
	Koeff.	t-ratio	Signifik.	Koeff.	t-ratio	Signifik.
Konstant	27.24	5.5	< 0.1%	25.38	5.2	< 0.1%
MIS_{t-1} , afh. variabel før	0.12	0.7	> 50%	0.17	1.1	= 50%
QD_t , spørgsmålsdummy	12.81	3.6	= 0.1%	13.05	4.4	< 0.1%
ΔCPI_{t-1} , inflation ^{a)}	2.00	1.5	= 10%	2.89	2.3	< 1%
ΔU_{t-1} , officiel arbejdslh. ^{a)}	4.13	0.9	= 50%			
ΔU^*_{t-1} , IFKAs arbejdslh. ^{a)}				0.83	2.4	< 1%
ΔBB_{t-1} , betalingsbal. ^{a)}	0.25	0.8	= 50%	0.28	0.9	= 50%
R^2 (just.)	0.72	n = 27		0.76	n = 27	
Durbins h	-0.10			0.33		
Ljung-Box Q	14.33			11.06		

Note: Alle variable er defineret i tabel 2. Da de to U-variable har forskellig skala, skal man ikke hæfte sig ved at koefficienten er mindre i estimatet af variant II. Det, der er vigtigt, er, at estimatet her er signifikant, og at modellens forklaringsgrad, R^2 , er 4% højere.

a. Denne variabel indgår som ændring, Δ , og forskudt til perioden før, dvs. $\Delta x_{t-1} = x_{t-1} - x_{t-2}$.

De to estimater er næsten ens undtagen for den variabel, der udskiftes. Dette er meget beroligende. Det ses, at estimaterne er tilfredsstillende rent statistisk. Det bedste estimat er version II, hvor 3/4 af variationen i mistilliden forklares ($R^2 = 0.76$), og de fleste variable er signifikante, endog på et meget højt niveau. Det bemærkes, at ændringen i de økonomiske variable (CPI_t , U_t og BB_t) forklarer cirka 1/3 af variationen i mistilliden. Der er naturligvis andre årsager til ændringer i mistilliden end de økonomiske, som vi koncentrerer os om.

Hvad angår arbejdsløsheden finder vi, at det beregnede IFKA-mål, U^* , giver et klart bidrag til forklaring af mistillid. Den officielle arbejdsløshed giver derimod intet bidrag til at forklare mistilliden. De to mål adskiller sig på to måder: (1) IFKA-målet forsøger at holde alle korttidssvingninger (under 14 dage) i ledigheden ude af data. (2) IFKAs mål vedrører de samme personer som dem, hvis mistillid vi måler.⁷ Ser man bort fra mulighed (2), giver vores estimater et (mindre) bidrag til de mange diskussioner af de officielle arbejdsløshedsstatistikkers udsagnskraft med hensyn til omfanget af den »reelle« ledighed. At IFKAs mål virker så meget bedre, kan tolkes som udtryk for, at der i den officielle arbejdsløshedsprocent indgår en del arbejdsløshed, der ikke synes at være adfærdsmæssigt relevant.

Brugen af IFKA-målet for arbejdsløsheden får også koefficienten til inflationen til at være svagt til at blive meget signifikant. Et fald i prisstigningstakten med 1 procentpoint medfører et fald i mistilliden til regeringen (næste kvartal) på næsten 3 procentpoint – dette er et stort tal, som vi skal diskutere i afsnit 2.6. Ændringer på betalingsbalancen har derimod ingen sammenhæng med ændringer i mistilliden til regeringen.

I begge modeller finder vi, at udviklinger i inflation, arbejdsløshed og betalingsbalance, der ligger mere end ét kvartal tilbage, ikke har nogen nævneværdig indflydelse på omfanget af mistilliden i et givet kvartal – disse resultater skal vi dog ikke bringe. Dette viser, som nævnt, at vælgerne »glemmer« hurtigt. Ændringer i de makroøkonomiske variable i et kvartal har – om overhovedet – en effekt på omfanget af mistilliden til regeringen i det efterfølgende kvartal. Herefter er deres virkning så stort set udtømt.

2.5. *Hvad betyder informationsantagelserne?*

Vore resultater svarer i de fleste henseender ret nøje til de resultater, der er opnået i udenlandske undersøgelser af sammenhængen mellem den makro-økonomiske udvikling og regeringens popularitet. Det er meget normalt at finde, at inflation og arbejdsløshed spiller en betydelig rolle, og at betalingsbalanceudviklingen ikke gør det. For Danmarks vedkommende viste Paldam og Schneider (1980) således, at udviklingen på betalingsbalancen ikke havde nogen effekt overhovedet på hverken regeringens eller oppositionspartiernes popularitet i meningsmålinger fra perioden 1957-78. Det gælder også for perioden 1971-78, hvor betalingsbalancen udviklede sig til et af de mest centrale balanceproblemer i dansk økonomi.

Der er imidlertid en vigtig forskel mellem de tre variable. Arbejdsløsheden er en variabel, der har et modstykke på mikroplanet. Mange er selv ramt af arbejdsløshed, og næsten alle har familie, venner og bekendte, der er det, se Nannestad & Paldam (1991). Noget lignende gælder inflationen. Det gennemsnitsmål, vi anvender, er formentlig for abstrakt for de fleste vælgere; men inflation er en variabel, vi alle oplever, når vi går ud og køber ind. Betalingsbalancen er derimod en størrelse, som ikke har et modstykke i vores almindelige hverdag.

Vi har andetsteds undersøgt, hvad vore respondenter ved om økonomien, se Nannestad & Paldam (1991). Her har vi fundet, at flertallet af vore vælgere vidste, om der var et under- eller overskud på betalingsbalancen. Men når det kom til størrelsen af dette under- eller overskud, lå andelen, der svarede »ved

ikke« eller gav et »vildt« svar, imellem 80 og 90%. Folk er i øvrigt heller ikke velorienterede m.h.t. inflationens højde. Den eneste variabel, som mere end halvdelen af vælgerne kender nogenlunde godt, er arbejdsløsheden; men selv her er der mange, der ikke kender størrelseordenen af tallene.

Tabel 4. Tendens-variant af grundmodellen

$$MIS_t = b_0 + b_1 MIS_{t-1} + b_2 QD + b_3 \theta CPI_{t-1} + b_4 \theta U^*_{t-1} + b_5 \theta BB_{t-1} + e_t$$

OLS-estimat, variable	Koeff.	t-ratio	Signifik.
Konstant	22.98	4.8	< 0.1%
MIS _{t-1} , afh. variabel lagged	0.11	0.7	> 50%
QD _t , spørgsmålsdummy	13.47	4.4	< 0.1%
θCPI_{t-1} , inflation	5.00	2.9	≈ 1%
θU^*_{t-1} , IFKAs arbejdslh.	3.59	2.0	≈ 5%
θBB_{t-1} , betalingsbal.	-1.09	0.3	> 50%
R ² (just.)	0.72	n = 27	
Durbins h	-0.10		
Ljung-Box Q	14.33		

Note: θ er, som nævnt i tabel 2, en operator, der laver en variabel om til dens tendens. For x_t er $\theta x_t = 1$, hvis $x_t > x_{t-1}$, og $\theta x_t = 0$, hvis $x_t \leq x_{t-1}$.

Det er et indviklet spørgsmål, hvor stærke antagelser om informationsniveauet, der kræves, for at kunne opstille vores grundmodel. Vi har diskuteret dette spørgsmål andetsteds (jf. Nannestad & Paldam, 1994a & b). Det er dog klart, at når vi bruger en variabel som betalingsbalancen, der ikke har et mikro-modstykke, så forudsætter dette, at folk ved noget om denne variabel.⁸ Det er altså en indvending imod vores model, at man kan hævde, at den bygger på nogle urealistiske antagelser om folks informationsniveau. Måske er nogle af de fundne effekter for små p.g.a. informationsproblemer? Er der her en mulighed for at forklare den manglende effekt af betalingsbalancen?

For at kontrollere, at vores resultater ikke er fejlskøn, der skyldes, at vi har listet urealisti-

ske informationsantagelser ind i vores model, har vi lavet en *tendens-variant* af modellen. Vi antager her, at folk ikke kender størrelsen af de forskellige variable; men kender tendensen i tallene, dvs., de ved kun, om de går op eller ned. Vi har her erstattet de økonomiske variable (ΔU^*_{t-1} , ΔCPI_{t-1} & ΔBB_{t-1}) med deres tendenser (θU^*_{t-1} , θCPI_{t-1} & θBB_{t-1}). Serierne bliver her til rækker af ét-taller og nuller, hvor der bruges ét, hvis serien går op og nul, hvis den går ned. Det er klart, at vi dermed ændrer de anvendte variables skalering, så koefficienterne til de tre variable bliver lidt anderledes. Det er også oplagt, at vi bortsmider den kvantitative viden, som folk trods alt har, så estimeret bør blive dårligere.

Resultatet af at estimere tendens-varianten af modellen ses i tabel 4. Resultaterne skal

sammenlignes med højre halvdel af tabel 3. Det ses, at alt, hvad der er sammenligneligt i de to estimater, er *næsten uændret*. Forklaringens graden falder kun lidt, og de samme variable, som tidligere var signifikante, forbliver lige så signifikante. Specielt for betalingsbalancen gælder, at vi nu får det »rigtige fortegn« i modsætning til tidligere; men koefficienten forbliver helt insignifikant. Alt i alt tillader dette os at konkludere, at vore centrale resultater er forbløffende robuste over for de ændringer, vi kan lave i antagelserne om vælgernes informationsniveau.

2.6. Inflationsudviklingens store betydning

Et af de mere overraskende resultater i ovenstående analyse er den stærke effekt, inflationsudviklingen har på udviklingen i omfanget af mistilliden. Specielt er det bemærkelsesværdigt, at inflationen synes at have en stærkere effekt på mistilliden end arbejdsløshedsudviklingen. I model I er inflationsudviklingens effekt ganske vist kun på vippen til at være statistisk signifikant; men den er

dog nærmere ved at være det end arbejdsløsheden. I model II har såvel ændringer i inflationstakten som ændringer i arbejdsløsheden en signifikant effekt på omfanget af mistilliden. Regner man på tallene, giver det en større effekt på mistilliden, at inflationsraten ændres med 1 procentpoint, end når arbejdsløshedsprocenten ændres med 1 procentpoint.

Den store effekt af inflationen er overraskende af to grunde. For det første var der næsten ingen inflation i perioden. For det andet har man i opinionsundersøgelser normalt fundet, at befolkningen som helhed betragter arbejdsløsheden som et alvorligere problem end inflationen. For eksempel fandt vi i tre opinionsundersøgelser i løbet af 1990-91, at hhv. 46,3%, 52,0% og 48,7% af de adspurgte svarede, at de var »meget bekymrede« over arbejdsløsheden, medens kun hhv. 19,3%, 26,3% og 12,8% var »meget bekymret« over inflationen/prisstigningerne.

Tabel 5. Model-variant med realløn i stedet for inflation

$$MIS_t = b_0 + b_1MIS_{t-1} + b_2QD + b_3\Delta WR_{t-1} + b_4\Delta U_{t-1} + b_5\Delta BB_{t-1} + e_t$$

OLS-estimat, variable	Koeff.	t-ratio	Signifik.
Konstant	22.38	4.1	< 0.1%
MIS _{t-1} , afh. variabel lagged	0.28	1.5	≈ 10%
QD, spørgsmålsdummy	10.43	3.0	< 1%
ΔWR _{t-1} , realløn lagged	-1.42	1.8	< 10%
ΔU* _{t-1} , officiel arbejdslh.	0.97	2.4	< 5%
ΔBB _{t-1} , betalingsbal.	0.29	0.9	≈ 50%
R ² (just.)	0.74	n = 27	
Durbins h	0.03		
Ljung-Box Q	13.04		

I samme retning peger det allerede nævnte forhold, at informationsniveauet omkring arbejdsløshedens størrelse er væsentligt højere end omkring inflationsraten: andelen af vælgere, der svarer »ved ikke«, er to til tre gange højere, når man spørger om den aktuelle prisstigningstakt, end når man spørger om antallet af ledige. Man ville derfor forvente, at arbejdsløshedsudviklingen havde den stærkeste effekt på omfanget af mistilliden til regeringen.

Der kan tænkes flere forskellige forklaringer på, at ændringer i inflationsraten ikke desto mindre viser sig at have en kraftig effekt.⁹ Vi skal prøve at forklare inflationsudviklingens store effekt som resultatet af, at den dækker over en sammenhæng mellem reallønsudviklingen og omfanget af mistillid. Der findes ikke kvartalsdata til belysning af reallønsudviklingen i hele populationen taget under ét. Som en grov indikator for den almindelige reallønsudvikling i samfundet anvender vi derfor i det følgende udviklingen i den gennemsnitlige timefortjeneste (inkl. tillæg) for samtlige arbejdere i industri og håndværk m.v., rensset for prisstigninger.

Ikke uventet findes der en markant (negativ) sammenhæng mellem kvartalsvise ændringer i inflationsraten og ændringer i reallønsudviklingen. En stigning i inflationsraten modsvarer af en markant afsvækkelse i reallønsudviklingen, eventuelt endda et direkte fald. Vi erstatter derfor forsøgsvis inflationsvariablen i model II med reallønsvariablen.¹⁰ Resultaterne af denne modelændring er gengivet i tabel 5. Det viser sig, at ændringer i reallønsudviklingen har den forventede effekt på omfanget af mistilliden til regeringens kompetence: afsvækkes reallønsvæksten i kvartal (t) i forhold til det foregående kvartal, er der en klar tendens til, at der kommer en stigning i omfanget af mistilliden til regeringen i det efterfølgende kvartal. Der behøver end ikke at have været tale om et egentligt reallønssald –

en afsvækket stigningstakt er tilstrækkeligt til at øge andelen af vælgere, der synes at regeringen gør sit job dårligt.

Effekten af reallønsudviklingen på omfanget af mistilliden til regeringen er dog noget svagere end effekten af en ændring i inflationen. På den anden side viser resultaterne, at inflationens betydning for reallønsudviklingen er en væsentlig faktor bag inflationsudviklingens stærke effekt på omfanget af mistillid til regeringens kompetence. Uden de negative konsekvenser for reallønsudviklingen ville inflationens relative betydning for omfanget af mistilliden til regeringen antagelig nok være i bedre overensstemmelse med den forholdsvis beskedne rolle, inflationen isoleret set plejer at spille blandt de forhold, vælgerne udtrykker bekymring over.

2.7. *Sammenfatning af makro-analysen*

Hovedresultaterne af denne analyse på makro-plan kan sammenfattes således:

- {S1} Omfanget af mistilliden til regeringen påvirkes af udviklingen i inflationen (reallønsudviklingen) og arbejdsløsheden, men ikke af udviklingen på betalingsbalancen.
- {S2} Inflationsudviklingen (reallønsudviklingen) påvirker udviklingen i omfanget af mistilliden til regeringen stærkere, end udviklingen i arbejdsløsheden gør.
- {S3} Resultaterne er robuste over for ændringer i antagelsen om befolkningens informationsniveau vedrørende de makro-økonomiske variable.
- {S4} Der findes en niveauforskydning i mistilliden til regeringens kompetence i 1988, hvis fortolkning er usikker. Hverken før eller efter denne niveauforskydning findes nogen signifikant langtidssudvikling i omfanget af mistilliden.

Makronalysen har vist en sammenhæng mellem udviklingen i nogle centrale makro-økonomiske variable, og i omfanget af mistilliden til regeringens evner til at regere. Men den har ikke kunnet (og ikke skullet) give noget svar på, *hvordan* denne sammenhæng kommer i stand. Så meget står dog klart: den makro-økonomiske udvikling kan kun påvirke omfanget af mistilliden til regeringen gennem en eller anden påvirkning af individer.

3. Mikro: De enkelte husholdninger¹¹

Vi går nu fra at forklare den gennemsnitlige mistillids omfang over til at se på sandsynligheden for, at den enkelte vælger (i) udtrykker mistillid. Vi skal altså opstille en model til at forudsige, at mikrovariablen mis_i , der er defineret i tabel 1, bliver 1 for personen i . Ud fra gennemsnittet alene ville man forudse rigtigt i præcis 50% af tilfældene; men ud fra et kendskab til vælgernes svar på de 12 spørgsmål, der er opregnet i tabel 6, kan vi gætte rigtigt i 72% af alle tilfældene. Før vi opstiller modellen i afsnit 3.5, er der tre emner, der må klares af: afsnit 3.1 ser på hvilke antagelser om den enkelte vælgers politiske adfærd, vi har brug for at efterprøve. Herefter opregnes og diskuteres de 12 spørgsmål, vi har brugt, i afsnit 3.3. Endelig gennemgår afsnit 3.4 den måde, hvorpå vi har sammenfattet alle disse spørgsmål til tre faktorer.

3.1. Egotropisk eller sociotropisk adfærd?

Lad os stille spørgsmålet: *Hvem* er det, der udtrykker mistillid til regeringen, når økonomien går dårligt? Den **egotropiske** adfærdsforklaring siger, at det er dem, der bliver ramt af den dårlige udvikling.¹² En dårlig udvikling kan f.eks. være en stigende arbejdsløshed. Den egotropiske teori er altså, at de personer, der rammes af stigningen, kommer til at nære mere mistillid, så de får en stigende sandsynlighed for at udtrykke mistillid. Denne teori

forekommer umiddelbart indlysende, og igen 1970'erne da teorien for VP-funktioner havde sin første opblomstring, var der formentlig ingen, der tvivlede på, at sammenhængen så sådan ud.

Med et par berømte artikler fra slutningen af 70'erne lykkedes det imidlertid Kinder & Kiewiet (1979; 1981) at starte en diskussion om holdbarheden af denne opfattelse. På grundlag af amerikanske data påviste de, at det var folks opfattelse af *samfundets* økonomiske situation og *ikke* deres *egen* økonomiske situation, der havde en effekt på holdningen til regeringen. Kinder & Kiewiet opstillede således en **sociotropisk** mikro-teori i modsætning til den hidtil rådende egotropiske mikro-teori.

Senere undersøgelser fra både USA og Europa har bekræftet Kinder & Kiewiet's resultat.¹³ En række forfattere har ganske vist fundet, at både egotropiske og sociotropiske variable bliver signifikante i analyser af vælgernes politiske adfærd; men det har indtil nu altid været de sociotropiske variable, der gav det største bidrag til forklaringen. Der findes ingen tidligere undersøgelse på danske tal.¹⁴ Et centralt emne bliver derfor, om de fundne makro-sammenhænge skyldes egotropiske eller sociotropiske reaktioner på individniveauet.

3.2. De stillede spørgsmål

Vores mikro data stammer fra tre interviewrunder (med identiske spørgsmål). De fandt sted i februar og august 1990 og i februar 1991.¹⁵ Til trods for, at der således er forløbet et år mellem første og tredje runde, og at der ligger både et folketingsvalg og en regeringsomdannelse mellem anden og tredje runde, har vi fundet, at mønstrene og resultaterne i de tre datamaterialer i relevante henseender er tilstrækkeligt ensartede til, at vi kan behandle vore data, som om de kom fra én og samme interviewrunde.

Tabel 6. Ordlyden af de økonomiske spørgsmål

SP1: Har den økonomiske udvikling i samfundet i de sidste par år betydet, at Deres personlige økonomi er blevet dårligere, uændret, bedre eller har samfundsøkonomien ikke betydet noget mærkbart for Deres privatøkonomi?
SP2: Forventer De, at den økonomiske udvikling i samfundet i de næste par år vil betyde, at Deres økonomi bliver dårligere, uændret eller bedre, eller mener De ikke samfundsøkonomien betyder noget mærkbart for Deres private økonomi?
SP3: Hvordan har Deres husstands økonomi udviklet sig inden for de sidste 3 måneder?
SP4: Hvordan forventer De Deres husstands økonomi bliver i løbet af de kommende 3 måneder?
SP5: Har De selv eller andre i Deres husstand inden for de sidste 3 måneder været arbejdsløse og fået dagpenge i 2 uger eller mere?
SP6: Forventer De selv eller andre i Deres husstand inden for de kommende 3 måneder at være arbejdsløse og modtage dagpenge i 2 uger eller mere?
SP7: Har De selv været arbejdsløs inden for de seneste 12 måneder? Hvis JA: Hvor lang tid sammenlagt?
SP8: Har De inden for de seneste 12 mdr. bemærket en stigende eller faldende arbejdsløshed blandt familie, venner og bekendte?
SP9: Hvordan forventer De beskæftigelsesmulighederne bliver på Deres arbejdsplads de kommende 12 måneder i forhold til nu?
SP10 – SP12: Jeg nævner nu nogle samfundsproblemer og beder Dem venligst fortælle mig, om det er et problem, der bekymrer Dem »Meget«, »En del«, »Kun lidt« eller »Slet ikke«: SP10: Arbejdsløshed SP11: Inflation / prisstigningerne SP12: Udlandsgælden

Vort spørgeskema omfatter 12 spørgsmål til dækning af flere aspekter af vælgernes vurdering af økonomiske forhold, jf. tabel 6. Spørgsmålene er opstillet i den rækkefølge, som gør den følgende diskussion lettest mulig, ikke den rækkefølge, hvori de er stillet. Det ses umiddelbart, at de første 7 spørgsmål er egotropiske, medens de sidste 3 er sociotropiske, ind imellem følger spørgsmål 8 & 9, som måske er ego- og måske er sociotropiske.

Samtlige spørgsmål vedrører direkte et eller andet aspekt af folks forhold til økonomien. Ud over den sociotropisk/egotropiske dimension har vi søgt at dække i alt fire potentielt betydningsfulde dimensioner af dette forhold:

- {D1} Spørgsmålene refererer til forskellige *sociale omgivelser*. Vi går fra det rent personlige (SP1, SP2, SP7) over husstand (SP3–SP6), omgangskreds og arbejdsplads (SP8–SP9) til samfund som helhed (SP10–SP12). Dette er grundlaget for opdelingen i egotropiske og sociotropiske spørgsmål, jf. ovenfor.
- {D2} Spørgsmålene refererer derudover til fire forskellige *aspekter af økonomien*: arbejdsløshed (SP5–SP10), den økonomiske situation i bredere forstand (SP1–SP4), inflationen (SP11) og udlandsgælden (forholdet til udlandet; SP12).
- {D3} Spørgsmålene har forskellig *tidshorison*, spændende fra tre måneder (SP3–SP6) over et år (SP7–SP9) til et par år (SP1, SP2). Enkelte spørgsmål

(SP10–SP12) er dog uden reference til en specifik tidshorisont.

- {D4} Spørgsmålene dækker sondringen mellem *oplevede, fortidige* (SP1, SP3, SP5, SP7, SP8) og *forventede, fremtidige* økonomiske begivenheder og forløb (SP2, SP4, SP6, SP9), som spiller en central rolle i store dele af den moderne økonomiske teori.

3.3. Strukturen i svarmaterialet

Som udgangspunkt har vi antaget, at der er nogle egotropiske og sociotropiske faktorer, som har betydning for folks mistillid til regeringen. Vi har forsøgt at afdække disse faktorer ved hjælp af et batteri på 12 spørgsmål, hvoraf en del er nært beslægtede. Vores næste opgave bliver derfor at forsøge at sammenfatte svarene på alle spørgsmålene i nogle få faktorer. Dette gøres ved hjælp af en faktoranalyse. Et centralt spørgsmål bliver her, om de stillede spørgsmål virkeligt tapper de to (latente) dimensioner eller faktorer, vi

regner med, nemlig hhv. en egotropisk og en sociotropisk faktor, således at det er disse to latente faktorer, der strukturerer vælgernes svar på de 12 spørgsmål. Vi ønsker også at finde ud af, om der ud over en egotropisk og en sociotropisk faktor kan påvises en eller flere andre underliggende faktorer i svarmaterialet, korresponderende til dimensionerne {D2} – {D4} ovenfor.

Faktoranalyse er en relativt sværforklarlig teknik. Vi har forklaret den anvendte teknik meget mere udførligt i Nannestad & Paldam (1994a). Det viser sig, at de to spørgsmål SP8 og SP9 opfattes som egotropiske af nogle respondenter og som sociotropiske af andre, medens spørgsmål om den strengt personlige og økonomi og om husstandens økonomi giver svar, der er meget snævert korreleret. Det viser sig også, at langt det klareste billede fremkommer, hvis man bruger tre faktorer og ser bort fra de to blandings-spørgsmål SP8 & 9. Man får så et *faktorbillede* som anført i tabel 7.

Tabel 7. Faktoranalysen

Spørgsmål	Φ_1	Φ_2	Φ_3
Egotropiske			
SP1: Pers. økonomisk situation, sidste par år	0.78	-0.03	0.04
SP2: Pers. økonomisk situation, næste par år	0.78	-0.03	0.07
SP3: Øk. situation, husstand, sidste 3 måneder	0.53	0.18	0.10
SP4: Øk. situation, husstand, næste 3 måneder	0.57	-0.07	0.03
SP5: Arbejdsløshed, husstand, sidste 3 måneder	0.02	0.89	-0.01
SP6: Arbejdsløshed, husstand, næste 3 måneder	0.06	0.82	-0.01
SP7: Arbejdsløshed, personlig, sidste år	-0.06	0.78	0.07
Sociotropiske			
SP10: Bekymring for arbejdsløsheden	-0.08	-0.10	0.64
SP11: Bekymring for inflationen	0.17	0.03	0.73
SP12: Bekymring for udlandsgæld	0.13	0.11	0.72
Eigenværdi	1.87	2.13	1.47
Procent af varians	18.8%	21.3%	14.7%

Resultatet af faktoranalysen er altså, at der kan identificeres tre underliggende faktorer Φ_1 , Φ_2 og Φ_3 i svarmaterialet. Det er ikke vanskeligt at fortolke de faktorer, vi har fundet. Det er interessant, at vi finder to egotropiske faktorer Φ_1 og Φ_2 . Her udskiller Φ_1 de spørgsmål, der refererer til vælgernes *personlige* økonomiske situation (inkl. deres husstands økonomi). Φ_2 udskiller de spørgsmål, der berører den *personlige* arbejdsløshed. Φ_3 udskiller de tre spørgsmål, der efter deres formulering vedrører bekymringen over *samfundsmæssige* økonomiske problemer. Φ_3 må derfor fortolkes som en sociotropisk faktor. Sondringen mellem egotropiske og sociotropiske orienteringer til økonomiske forhold (jf. dimensionen {D1} ovenfor) er således tydeligvis relevant og er med til at tegne et mønster i vælgernes svar på vore spørgsmål.

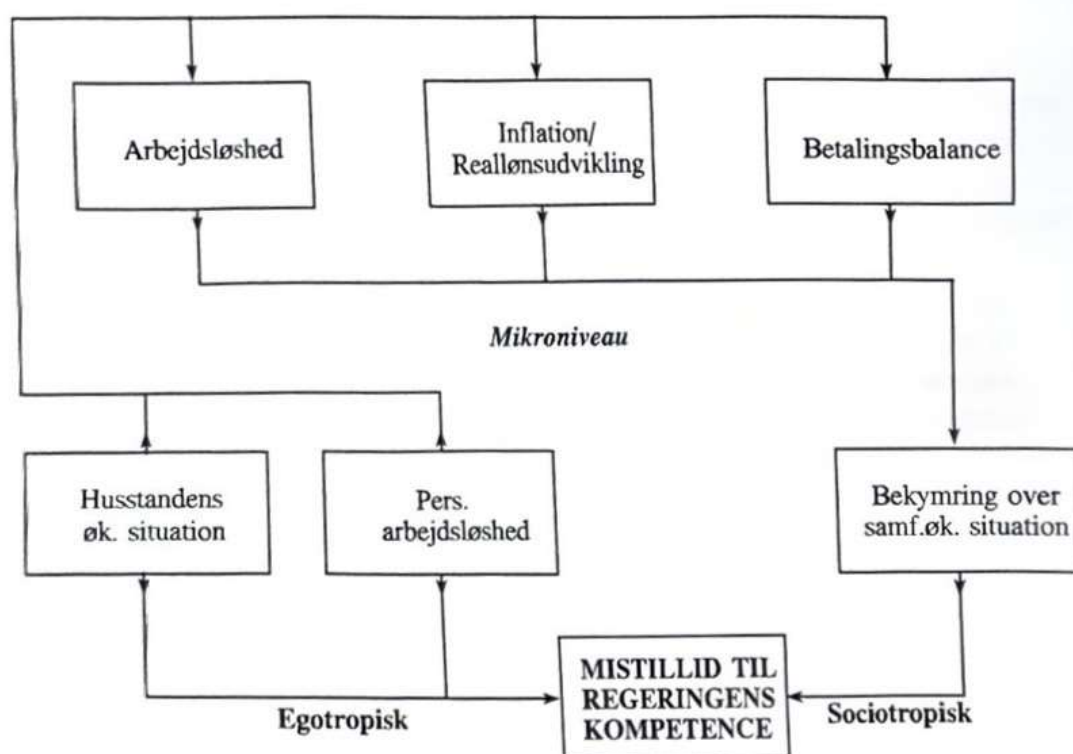
Vi har altså fundet, at arbejdsløsheds-faktoren er uafhængig af den faktor, der repræsenterer vælgernes opfattelse og vurdering af den fortidige og fremtidige udvikling i deres og deres husstands økonomiske situation. Dette tyder på, at det største problem i forbindelse med at være arbejdsløs (eller at forvente at blive det) i Danmark ikke er af økonomisk karakter, jf. også Eggert Petersen m.fl. (1987).

Det er også interessant at notere sig, hvilke dimensioner eller faktorer vi *ikke* finder i svarmaterialet. For det første finder vi ikke

nogen sondring mellem spørgsmål, der refererer til fortidige, oplevede begivenheder og spørgsmål, der refererer til fremtidige, forventede økonomiske udviklinger og situationer, jf. dimension {D4} ovenfor. Til trods for dens fremtrædende placering i store dele af den moderne økonomisk teori viser sondringen mellem fortid og forventet fremtid sig at være meget beskeden. Heller ikke tidsdimensionen, jf. dimension {D3} ovenfor, viser sig at have nogen betydning.

Faktoranalysen bruges til at forenkle det videre arbejde. I stedet for at analysere sammenhængen mellem mistillid og vælgernes svar på alle 12 økonomiske spørgsmål kan vi nu nøjes med de tre faktorer. Jo større skalaværdi på en given faktor, desto stærkere er vælgerens oplevelse eller vurdering af det forhold, den pågældende faktor repræsenterer. En vælger, der for eksempel har modtaget arbejdsløshedsdagpenge i mindst 14 dage i løbet af de sidste tre måneder (SP5), som forventer, at det samme vil ske i de kommende tre måneder (SP6), og som har været ledig i sammenlagt mange måneder i løbet af det sidste år (SP7), vil få en meget negativ værdi på den egotropiske arbejdsløsheds-faktor Φ_2 . En vælger derimod, som har oplevet en betydelig forbedring i sin egen og husstandens økonomiske situation, og som forventer samme udvikling i fremtiden (SP1-SP4), vil have en høj (positiv) værdi på den egotropiske økonomi-faktor Φ_1 .

Figur 2. To kanaler fra husholdningernes økonomi til mistilliden
Makroniveau

3.4. Teorien bag mikro-grundmodellen

Figur 2 kombinerer de tre makro-økonomiske variable fra analysen i afsnit 2 med de tre faktorer på mikroplanet. Det ses, at der er to kanaler, ad hvilke de makro-økonomiske variable kan tænkes at påvirke mistilliden. For realløn/inflationen og arbejdsløsheden kan indflydelsen enten gå via de egotropiske

faktorer, hhv. Φ_1 for realløn/inflationen og Φ_2 for arbejdsløshedens vedkommende, eller via den sociotropiske faktor, hvori bekymring over såvel inflation som arbejdsløshed som samfundsproblemer indgår. For betalingsbalanceunderskuddets vedkommende kan indflydelsen derimod kun gå via den sociotropiske faktor.¹⁶

Tabel 8. Mikro grundmodellen, inklusive et par varianter, og alle variabeldefinitioner.

$$\text{prob}(\text{mis}_i=1) = \text{cdf}(b_0 + \alpha_1 \Phi_{1i} + \alpha_2 \Phi_{2i} + \beta_1 \Phi_{3i}) + e_i$$

Grundligningen kan formelt opløses i to versioner ud fra holdningen til regeringen:^{a)}

Version I for tilhængere ($R_i = 1$): $\text{prob}(\text{mis}_i) = \text{cdf}(b_{r0} + \alpha_{r1} \Phi_{1i} + \alpha_{r2} \Phi_{2i} + \beta_r \Phi_{3i}) + e_i$

Version II for modstandere ($R_i = 0$): $\text{prob}(\text{mis}_i) = \text{cdf}(b_{m0} + \alpha_{m1} \Phi_{1i} + \alpha_{m2} \Phi_{2i} + \beta_m \Phi_{3i}) + e_i$

Koefficientforskydningerne er: $\Delta b_0 = b_{m0} - b_{r0}$, $\Delta \alpha_1 = \alpha_{m1} - \alpha_{r1}$, $\Delta \alpha_2 = \alpha_{m2} - \alpha_{r2}$ og $\Delta \beta = \beta_m - \beta_r$

$\text{prob}()$ er en sandsynlighed og $\text{cdf}()$ er en kummuleret fordelingsfunktion, jf. noten.

i indeks for de enkelte vælgere ved prøvevalget

b koefficienter, der estimeres. Bemærk at b_0 kaldes konstanten.

α egotropiske effekter, der estimeres. Bemærk at der er to egotropiske effekter.

β sociotropiske effekter, der estimeres.

mis_i den enkelte vælgers mistillid, defineret i tabel 1.

Φ_1 egotropisk: økonomisk situation

Φ_2 egotropisk: arbejdsløshed

Φ_3 sociotropisk: bekymring for den økonomiske udvikling

R_i regeringstilslutning. Er $R_i = 0$, opgiver vælgeren at han har stemt for regeringsparti, og $R_i = 1$ har han stemme på et oppositionsparti.

Note: Modellen estimerer sandsynligheden for at en vælger har mistillid, dvs. $\text{mis}_i = 1$. Der skal her anvendes et særligt sandsynlighedsestimat, dvs. en probitregression.

a. Opløsningen er: $\text{prob}(\text{mis}_i) = \text{cdf}(b_0 + \Delta b_0 R_i + \alpha_{r1} \Phi_{1i} + \Delta \alpha_1 \Phi_{2i} R_i + \alpha_{r2} \Phi_{2i} + \Delta \alpha_2 \Phi_{2i} R_i + \beta_r \Phi_{3i} + \Delta \beta \Phi_{3i} R_i) + e_i$. Dvs. vi tillader, at effekten af at være tilhænger/modstander kan påvirke alt i ligningen (omend kun lineært). Det ses, at når $R_i = 0$ og 1, fås de to anførte model-varianter.

I det følgende skal vi undersøge, om sandsynligheden for at en vælger udtrykker mistillid, afhænger af faktorerne Φ_1 til Φ_3 , dvs. vælgerens vurdering af den hidtidige og fremtidige udvikling i husstandens økonomi, vælgerens (og husstandens) arbejdsløshedserfaring og arbejdsløshedsforventning samt endelig vælgerens grad af bekymring over den samfundsøkonomiske situation. Den forventede sammenhæng mellem sandsynligheden for at udtrykke mistillid til regeringen og vælgerens værdier på de tre faktorer, kan beskrives i en simpel model, som ses øverst i tabel 8. Ved hjælp af denne model kan vi på grundlag af vore data skønne over, hvor stærkt hver af de tre faktorer påvirker sandsynligheden for, at en vælger nærer mistillid til regeringens evner. Vi forventer naturligvis at finde, at jo lavere (mere negative) værdier en vælger har på de tre faktorer,

desto større vil hans sandsynlighed være for at udtrykke mistillid.

3.5. Et estimat af mikro-grundmodellen

Tabel 9 viser de resultater, der fremkommer, når modellen anvendes på vore data. Den måde de tre variable er skalerede, giver koefficienter, der umiddelbart er sammenlignelige. Det ses, at alle tre faktorer bliver meget signifikante. Dette betyder, at såvel de to egotropiske som den sociotropiske faktor påvirker sandsynligheden for, at en given vælger nærer mistillid. Jo mere negativt en husstand ser på sin økonomiske situation og på sin arbejdsløshed, og jo mere bekymret den er over den samfundsøkonomiske situation, desto større er sandsynligheden for at vælgeren udtrykker mistillid til regeringen.

Tabel 9. Mikro grundmodellen
 $\text{prob}(\text{mis}_i=1) = \text{cdf}(b_0 + \alpha_1\Phi_{1i} + \alpha_2\Phi_{2i} + \beta_1\Phi_{3i}) + e_i$

Probit estimat, variable:	Koeff.	t-ratio	Signifik.
Konstant	-0.159	4.0	< 0.1%
Φ_1 , egotropisk, øk. sit.	-0.328	8.0	< 0.1%
Φ_2 , egotropisk, arbl.	-0.138	3.5	= 0.1%
Φ_3 , sociotropisk, bekymring	-0.125	3.1	= 0.1%
-2LLR	698.2		
Rigtigt forudsagt	62.2%		
Antal vælgere, n	1'080		

Det interessante er nu, at *begge* de to egotropiske faktorer giver en større effekt end den sociotropiske variabel. Dette resultat afviger kraftigt fra, hvad man har fundet i beslægtede udenlandske undersøgelser, hvor man som nævnt normalt ikke har kunnet påvise nogen effekt fra egotropiske økonomiske variable. I Danmark påvirkes mistilliden til regeringens kompetence derimod *både* via den egotropiske og via den sociotropiske kanal. At omfanget af mistilliden til regeringen øges, når den makro-økonomiske situation forværres, kan altså henføres alle tre faktorer. Dvs. der er negative reaktioner fra dem, der rammes personligt (eller forventer at blive ramt personligt) i form af arbejdsløshed og/eller forringede privatøkonomiske forhold. Desuden er der negative reaktioner fra dem, der, uden nødvendigvis at være eller forvente at blive ramt personligt, bliver bekymret over den samfundsøkonomiske situation.

3.6. Hvilken rolle spiller partipræferencer?

Det er af flere grunde interessant at se, om de tre økonomiske faktorer påvirker dem, der i

forvejen var regeringens vælgere, anderledes eller på samme måde, som de påvirker dens modstandere. Dette er analyseret i tabel 10. Regerings-parti-præferencen måler vi ved det sædvanlige huske-spørgsmål: »Hvilket parti stemte De på ved sidste Folketingsvalg?«. På grundlag af deres svar kan vi inddele vælgerne i én gruppe *for* og én gruppe *imod* regeringspartierne. Regeringspræferencen kan tænkes at påvirke sandsynligheden for mistillid til regeringens evner på forskellig måde.

For det første kan man meget vel forestille sig, at vælgere, der er modstandere af den siddende regering, vil have en højere *basis-sandsynlighed* for at nære mistillid til regeringens kompetence end vælgere, der er tilhængere af den siddende regering. Dette ville indebære, at partipræference er en forklarende variabel til mistilliden *på linie med* de økonomiske faktorer. Den supplerer de økonomiske variable, sådan af effekterne af de økonomiske variable forbliver uændrede, samtidig med at modellens forudsigelsesevne går op.

Tabel 10. Modellen med regerings-parti-præferencer

Version I for tilhængere ($R_i = 1$): $\text{prob}(\text{mis}_i=1) = \text{cdf}(b_{r0} + \alpha_{r1}\Phi_{1i} + \alpha_{r2}\Phi_{2i} + \beta_r\Phi_{3i}) + e_i$
 Version II for modstandere ($R_i = 0$): $\text{prob}(\text{mis}_i=1) = \text{cdf}(b_{m0} + \alpha_{m1}\Phi_{1i} + \alpha_{m2}\Phi_{2i} + \beta_m\Phi_{3i}) + e_i$
 Koefficientforskydningerne er: $\Delta b_0 = b_{m0} - b_{r0}$, $\Delta\alpha_1 = \alpha_{m1} - \alpha_{r1}$, $\Delta\alpha_2 = \alpha_{m2} - \alpha_{r2}$ og $\Delta\beta = \beta_m - \beta_r$

Probit estimat, variable:	For regering: $R_i=0$			Imod regering: $R_i=1$			Forskydning koefficienter
	Koef.	t-rat.	Signif.	Koef.	t-rat.	Signif.	
Konstant (basis-sandsynlighed)	-0.96	11.0	< .1%	0.25	4.3	< .1%	1.21
Φ_1 , egotropisk, øk. sit.	-0.26	2.8	< 1%	-0.22	3.7	< .1%	0.04
Φ_2 , egotropisk, arbl.	-0.12	1.4	$\approx 10\%$	-0.11	2.0	$\approx 5\%$	0.01
Φ_3 , sociotropisk, bekymring	-0.16	1.7	$\approx 5\%$	-0.18	3.1	$\approx .1\%$	-0.02
-2LLR	476.9						Kun konstant signifikant
Rigtigt forudsagt	72.0						
Antal vælgere, n	861						

For det andet er det også tænkeligt, at parti-præferencen har indflydelse på selve den måde, hvorpå de økonomiske faktorer påvirker mistilliden til regeringen. Mekanismen ville så være, at vælgere, der i forvejen var modstandere af regeringen, og derfor nærede mistillid til den, *også* anlægger et mere dystert syn på deres egen og samfundets økonomiske situation og udsigter. For tilhængere af regeringspartierne ville det modsatte gøre sig gældende. Resultatet ville være, at når vi estimerede grundmodellen som gjort i tabel 9, ville de fundne estimater være *skæve p.g.a. omvendt kausalitet*. De rigtige resultater ville kun vise sig, når man kontrollerer for parti-præference. Er der den omtalte modkausalitet, vil dette medføre, at estimaterne af koefficienterne til de tre økonomiske faktorer *forskydes*, når der tages højde for parti-præferencer.

Vi udvider derfor vor model for sammenhængen mellem sandsynligheden for mistillid og de tre økonomiske faktorer, således at den kan estimere de to mulige måder, hvorpå

parti-præferencen kan påvirke mistilliden. Modellen står i tabel 8 og vores estimat i tabel 10 sammen med resultaterne, der fremkommer, når den anvendes på vore data. Resultaterne er klare. Parti-præference har stor indflydelse på *basis-sandsynligheden*, men ingen betydning for effekten af de tre økonomiske faktorer Φ_1 til Φ_3 . Estimatet i tabel 9 er altså ikke skævt.

En vælger, der har gennemsnitsværdien på de tre økonomiske faktorer, men stemte på et parti uden for regeringspartiernes kreds ved sidste valg, har en sandsynlighed på 0.60 for at tilkendegive mistillid til regeringens evner. En tilsvarende vælger, der stemte på et regeringsparti, har en sandsynlighed for mistillid på 0.17. Parti-præference er således en supplerende variabel i forhold til de økonomiske faktorer. Hvis vi ud over vælgerens værdi på de tre økonomiske faktorer også ved, om han/hun ved sidste valg foretrak et regeringsparti eller et ikke-regeringsparti, øges altså sikkerheden, hvormed vi kan forudsige, om

denne vælger nærer mistillid til regeringens evner eller ej.

3.7. Sammenfatning af mikro-analysen

Hovedresultaterne af vor mikro-analyse kan nu sammenfattes således:

- {S5} Vort datamateriale har en struktur, der peger på, at 10 egotropiske faktorer (husholdningens økonomiske situation og arbejdsløshed) og én (mere generel) sociotropisk faktor påvirker sandsynligheden for mistillid til regeringens kompetence.
- {S6} De to egotropiske faktorer påvirker sandsynligheden for mistillid til regeringens evner stærkere, end den sociotropiske faktor gør.
- {S7} Partipræference påvirker sandsynligheden for mistillid til regeringen ved siden af og uafhængigt af de økonomiske faktorer, men påvirker ikke sammenhængen mellem disse og sandsynligheden for mistillid til regeringen.

Vor undersøgelse adskiller sig fra beslægtede analyser bl.a. derved, at vi har set på sammenhængen mellem økonomiske faktorer og mistillid til regeringens kompetence, hvor de fleste undersøgelser beskæftiger sig med sammenhængen mellem økonomiske faktorer og regeringens popularitet i meningsmålinger («prøvevalg») eller dens stemmeandel ved aktuelle valg. Selv om det forekommer plausibelt, at der må findes en sammenhæng mellem omfanget af mistillid til regeringens kompetence og dens opbakning i vælgerbefolkningen, er der ikke tale om to identiske størrelser, og deres udvikling kan derfor godt tænkes at være noget forskellig.

Men denne forskel er ikke tilstrækkelig til at forklare, hvorfor vi finder, at egotropiske faktorer spiller en betydelig rolle, medens undersøgelser fra andre lande normalt ikke finder noget sådant. Gentages vor analyse i

afsnit 3 med »sandsynlighed for at ville stemme for et ikke-regeringsparti« (målt ved spørgsmålet: »Hvilket parti ville De stemme på, hvis der var Folketingsvalg i morgen?«) i stedet for »sandsynligheden for mistillid til regeringens kompetence«, fås nemlig et helt tilsvarende resultat: igen viser de egotropiske faktorer sig at spille en betydelig rolle (Nannestad og Paldam, 1994a).

4. Konklusion: Styring og mistillid i velfærdsstaten

Afsnittene 2.7 og 3.7 sammenfatter henholdsvis makro- og mikro-analysen. De to mest centrale resultater er: (i) de økonomiske variable forklarer omkring 1/3 af udsvingene i mistilliden og (ii) reaktionen på mikroniveauet er i hovedsagen egotropisk. I lyset af den internationale litteratur på området er (ii) det mest overraskende resultat.

For en umiddelbar betragtning er det paradokst, at danske vælgere er usædvanligt egotropiske. Danmark er en af de mest udbyggede velfærdsstater, og halvdelen af befolkningen stemmer på partier med et kollektivistisk /socialistisk udgangspunkt. Der er oven i købet en smuk symmetri i paradoxet. USA er et usædvanlig individualistisk land, hvor partier med et kollektivistisk/socialistisk udgangspunkt stort set ingen stemmer får: her er vælgerne sociotropiske. Paradoxet opløses dog let ved hjælp af Kinder & Kiewiet's *kulturhypotese*:¹⁷ I USA har regeringen ikke påtaget sig et ansvar for for den enkeltes økonomi, kun for samfundets. Det er den enkelte selv, der har ansvaret for sin egen økonomi. I Danmark har regeringen *netop* påtaget sig et ansvar for den enkelte. Dét er jo hele velfærdsstatens grundide, så her er det naturligt, at den enkelte vælger gør regeringen ansvarlig for sin økonomi. Strukturen i svarene i USA og i Danmark er altså præcis, hvad man skulle vente, hvis vælgerne var i overensstemmelse med de fremherskende

ideologier i de to samfund.¹⁸ Dét er de tydeligvis.

Selv om det altså er let at forklare strukturen i vores resultater, så udgør de et *problem* for styrbarheden af velfærdsstaten. Det er nemlig sådan, at mange økonomisk-politiske styringsopgaver minder om det berømte *fangedilemma-spil*. Her er der et socialt optimum, den *kooperative løsning*, og en (eller flere) individuelle *Nash-ligevægte*, hvor spillet uundgåelig ender, hvis spillerne ikke kan samarbejde. Den grundlæggende ideologi for velfærdsstaten kan udtrykkes i netop disse termer. Velfærdsstaten er en kooperativ langtidsløsning, der ideelt set er det bedste for »alle« på det længere sigt. Men så er det naturligvis et helt centralt problem, hvis velfærdsstaten fører til en adfærd, der i sig selv vanskeliggør samarbejde på det politiske plan.

Noter

1. Denne artikel er et resultat af et samarbejde mellem to projekter. (i) Den er dels et led i *Rockwoolfondens projekt om politisk mistillid*. Vi takker for støtte. Desuden er vi lederen af dette projekt Gunnar Viby Mogensen taknemmelig, fordi han så, at der var dette fællesområde mellem de to projekter samt Jørgen Goul Andersen og Douglas Hibbs for diskussioner. (ii) Den er desuden et led i vores projekt om *forventninger og valg- og popularitetsfunktioners mikrogrundlag*. Dette projekt er finansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsfond og nu også af Aarhus Universitets Forskningsfond. Data er indsamlet af IFKA (Institut for Konjunkturanalyse). De øvrige papirer i denne del af vore projekt er Nannestad & Paldam: 1993, 1994a, b & c i henvisningerne.
2. Som nævnt indgår artiklen i et større projekt, der studerer mikrogrundlaget for VP-funktionen. Standardoversigten er her Paldam (1980), der nu er ajourført i Nannestad og Paldam (1994c). Mikroanalysen i afsnit 3 er beslægtet med Nannestad & Paldam (1994a). Da ansvarlighedshypotesen er selve grundlaget for hele

literaturen, er artiklen en vigtigt brik i vores empiriske bevisførelse. Helt præcist er hypotesen at vælgerne holder regeringen ansvarlig for den økonomiske udvikling

3. Vi skal herfra bruge det korte ord *vælger* også for en respondent ved et prøvevalg. Vi skal også tillade os at kalde vores vælger for *han* uanset køn.
4. Man kan til en vis grad tage hånd om dette problem ved at anvende officielle makro-data i mikromodeller, som vi gør i Nannestad & Paldam (1993 & 1994b); men så bliver der andre problemer.
5. Gallup's spørgsmål lyder: »Mener De, den nuværende regering har klaret sig *godt*, *nogenlunde godt* eller *ikke godt* i den tid, den har eksisteret?«
6. Et simpelt *trend-test* er at beregne regressionen: $MIR_t = a_0 + \tau t + a_2 QD_t + e_t$. Hvis koeficienten τ til tiden er signifikant positiv, er der en trend opad i data. Resultatet er at τ bliver 0.15 med en t-ratio på 0.8. Dette er langt fra at være signifikant.
7. Argumentet er her, at brugen af U^* reducerer stikprøveusikkerheden, hvis respondenterne har en egotropisk politisk adfærd, jf. diskussionen i afsnit 3.
8. De endelige tal for betalingsbalancen bliver først tilgængelige på et langt senere. De afviger ofte fra de foreløbige tal. Vi gør her den forudsætning, at målefejlen er stokastisk – det er ikke helt rigtigt.
9. Måske er det ikke inflationen som sådan, der påvirker mistilliden, måske er det mistilliden til regeringens evner til at føre den *type* politik, der medfører den stigende inflation. Regeringer kan på kort sigt undgå politiske konflikter med oppositionspartier og interesseorganisationer ved at tillade ekstra inflation. Det er dog et spørgsmål om denne alternative teori adskiller sig operationelt fra vores hovedteori.
10. På grund af den udprægede multikollinearitet mellem ΔCPI og ΔWR ville det være meningsløst at inkludere begge i samme model.
11. Dette afsnit bygger i høj grad på analysen i Nannestad og Paldam (1994b), hvori især de mere tekniske spørgsmål diskuteres grundigere. Dette gælder specielt for den anvendte faktoranalyse.

12. Sammenhængen er symmetrisk i vores data. Når vi taler om en stigende mistillid, fordi noget går dårligt, kunne vi lige så godt tale om en faldende mistillid, når noget går godt.
13. Se Nannestad & Paldam (1994a & b) og Lewin (1991), pp. 40-59, for henvisninger. Elklit og Tonsgaard (1989, p. 19) hævder, at der i udenlandske undersøgelser er »... fundet tydelige tendenser til, at vælgerne holder politikerne ansvarlige for landets økonomiske situation og specielt reagerer på de aspekter, der berører dem selv.« Den sidste halvdel af dette udsagn kan næppe stå for en nærmere prøve.
14. Borre (1989) kommer lidt ind på emnet, men har ikke spørgsmål, der belyser sondringen mellem de to slags adfærd. Den eneste anden undersøgelse er vort eget studie Nannestad & Paldam, 1994b. Den finder de samme resultater, som vi gør her; men ved hjælp af en anden model.
15. Senere blev et af spørgsmålene lavet om. Der har også været andre ting, der gør det mere betænkeligt at lægge datasæt fra flere prøvevalg sammen. Man kan dog reproducere alle resultater også for de senere prøvevalg; men vi har valgt at nøjes med at bringe de anførte resultater.
16. Bemærk at den makro-økonomiske variabel er betalingsbalanceunderskuddet, medens det spørgsmål, der indgår i den sociotropiske faktor, refererer til udlandsgælden.
17. Kinder & Kiewiet (1979) fremsætter hypotesen til forklaring af, at de individualistiske amerikanere er sociotropiske. Det er en smuk bekræftigelse af hypotesen, at de kollektivistiske danskere er egotropiske.
18. Danskernes egotropiske adfærd på mikro-niveau er i fin overensstemmelse teorien i Olsen (1983), der beskriver velfærdsstatens fragmenteringstendenser på systemniveau.

Litteratur

- Borre, Ole, 1989. Belønnes regeringen? I Jørgen Elklit og Ole Tonsgaard (red.), *To folketingsvalg*. Århus: Forlaget Politica.
- Damsgård Hansen, E., Kaj Kjærsgaard og Jørgen Rosted, 1988. *Dansk økonomisk politik*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

- Elklit, Jørgen og Ole Tonsgaard, 1989. Indledning. I Jørgen Elklit og Ole Tonsgaard (red.), *To folketingsvalg*. Århus: Forlaget Politica.
- Goul Andersen, Jørgen, 1990. Mod klassisk demokrati? *GRUS*, årg. 11 (32): 7-33.
- Harman, Harry H., 1970. *Modern Factor Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Johnston, J., 1969. *Econometric Methods*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Kinder, Donald R. og D. Roderick Kiewiet, 1979. Economic Discontent and Political Behavior: The Role of Personal Grievances and Collective Economic Judgements in Congressional Voting, *American Journal of Political Science*, vol. 23 (3): 495-527.
- Kinder, Donald R. og D. Roderick Kiewiet, 1981. Sociotropic Politics: The American Case. *British Journal of Political Science*, vol. 11 (1): 129-161.
- Lewin, Leif, 1991. *Self-Interest and Public Interest in Western Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Nannestad, Peter, 1989. *Reactive Voting in Danish General Elections 1971-79*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Nannestad, Peter, 1993. Paradigm, School, or Sect? Some Reflections on the Status of Rational Choice Theory in Contemporary Scandinavian Political Science. *Scandinavian Political Studies*, vol 16 (2): 127-147.
- Nannestad, Peter og Martin Paldam, 1991. Knowledge about the Economy at the Mass Level. Memo 1991-11, flere senere udgaver, Århus: Økonomisk Institut.
- Nannestad, Peter og Martin Paldam, 1993. Sammenhængen mellem samfundsøkonomi, privatøkonomi og tilslutningen til regeringspartierne. Nogle metodeproblemer, Markus' model og en analyse af tilslutningen til KVR-regeringen 1988-90. *Politica*, årg 25 (2): 189-206.
- Nannestad, Peter og Martin Paldam, 1994a. It's the Government's Fault. A Cross-Section Study of Economic Voting in Denmark, 1986-92. P.t. Memo 1994-1, ØI, Århus Universitet.
- Nannestad, Peter og Martin Paldam, 1994b. The Egotropic Welfare Man. A Pooled Cross-Section Study of Economic Voting in Denmark, 1986-92. P.t Memo 1994-1, ØI, Århus Universitet.
- Nannestad, Peter og Martin Paldam, 1994c. The VP-Function. A Survey of the Literature on

- Vote & Popularity Functions after 25 Years. Optaget i *Public Choice*, udkommer i 1994.
- Olsen, Johan P., 1983. *Organized Democracy*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Paldam, Martin, 1981. A Preliminary Survey of the Theories and Findings on Vote and Popularity Functions. *European Journal of Political Research*, vol 9 (2): 181-199.
- Paldam, M., 1986. The Distribution of Election Results and the two Explanations of the Cost of Ruling. *European Journal of Political Economy*, vol 2 (1): 5-24.
- Paldam, Martin, 1991. How Robust is the Vote Function? A Study of Seventeen Nations over Four Decades. I Helmut Norpoth, Michael S. Lewis-Beck og Jean-Dominique Lafay (red.), *Economics and Politics. The Calculus of Support*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Paldam, Martin og Friedrich Schneider, 1980. The Macro-Economic Aspects of Government and Opposition Popularity in Denmark 1957-78. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, bind 118 (2): 149-70.
- Paldam, Martin og Peter Skott, 1994. A Rational-Voter Explanation of the Cost of Ruling. Optaget i *Public Choice*, udkommer i 1994 eller 1995.
- Petersen, Eggert, Ole Steen Knudsen og Knud-Erik Sabroe, 1987. *Danskernes tilværelse under krisen*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Überla, Karl, 1971. *Die Faktorenanalyse*. Berlin: Springer-Verlag.